

Stav samostatnej zárobkovej činnosti v Európskej únii

Úvod

Samostatná zárobková činnosť v Európskej únii je neustále sa meniaci proces. Aj keď je podiel samostatne zárobkovo činných osôb v členských štátach EÚ28 stabilný, jeho zloženie sa zmenilo. Kým na jednej strane došlo k poklesu zamestnanosti v poľnohospodárstve (odvetví s prevažujúcou samostatnou zárobkovou činnosťou), na druhej strane sa zvýšil podiel samostatne zárobkovo činných osôb v sektore služieb a vo verejnem sektore. Ďalším novodobým javom je zvýšenie podielu samostatne zárobkovo činných osôb bez vlastných zamestnancov. V niektorých krajinách Európskej únie sa zaznamenali väčšie zmeny v podiele samostatne zárobkovo činných osôb než v iných krajinách. Vo všeobecnosti sa samostatná zárobková činnosť stala rôznorodejšou a táto rozmanitosť sa stáva dôležitou otázkou pre tvorcov politík.

Politické súvislosti

Politická diskusia sa v súvislosti so samostatnou zárobkovou činnosťou zaobráva viacerými témami. Z pohľadu zamestnania je samostatná zárobková činnosť podporovaná ako spôsob stimulovania inovácií a vytvárania pracovných miest. Tvorcovia politík hľadajú spôsoby, ako povzbudiť viac ľudí, aby začali svoje vlastné podnikanie a založili si živnosť. Existuje predpoklad, že čoraz väčší počet ľudí chce väčšiu autonómiu a vlastné riadenie svojho pracovného života a uvítali by príležitosť mať väčšiu kontrolu nad prácou, ktorú vykonávajú, kde a kedy ju urobia.

Sú tu však aj obavy, že samostatná zárobková činnosť nie je vždy výsledkom skutočného výberu a že niektoré formy majú spoločné znaky so závislou činnosťou. V situáciach ekonomickej závislosti pracovníci strácajú autonómiu obvykle spojenú so samostatnou zárobkovou činnosťou a nemôžu slobodne stanoviť svoje pracovné podmienky a cenu za svoju prácu. Súčasne majú nižšiu sociálnu ochranu, než poskytuje väčšina foriem závislej činnosti.

Predmetom diskusií je aj ekonomická udržateľnosť niektorých foriem samostatnej zárobkovej činnosti. Samostatne zárobkovo činné osoby sú výraznejšie

zastúpené v pásmi najnižších i najvyšších príjmov. Finančná stabilita u osôb s nízkymi príjmami je jasný problém v krátkodobom hľadisku. Vzhľadom na nízku úroveň sociálnej ochrany sa však ako problém javí aj dlhodobá finančná istota, dokonca aj pre osoby na horných úrovniach príjmov. Primeraná sociálna ochrana samostatne zárobkovo činných osôb sa osobitne uvádza v európskom pilieri sociálnych práv, ktorý navrhla Európska komisia.

Hlavné zistenia

Rozmanitosť samostatne zárobkovo činných osôb

Väčšina samostatne zárobkovo činných osôb sa rozhodla pre založenie živnosti zámerne, ale jedna z piatich uviedla, že nemala na výber. Tí, ktorí v podstate nemali na výber a boli okolnostami donútení k samostatnej zárobkovej činnosti, s vyššou pravdepodobnosťou uvádzajú, že nie sú spokojní s touto volbou a s tým, že musia svoj podnik riadiť a niesť zodpovednosť za jeho chod. Viac ako polovica uviedla, že nie sú finančne zabezpečení pre prípad choroby.

Rozmanitosť samostatne zárobkovo činných osôb je len čiastočne vystihnutá v zavedenom rozlišovaní medzi samostatne zárobkovo činnými osobami so zamestnancami a bez zamestnancov. Empirickým odhadom na základe údajov zo šiesteho Európskeho prieskumu pracovných podmienok v roku 2015 sa identifikovalo päť rozličných klastrov samostatne zárobkovo činných osôb a porovnala sa kvalita práce pre každú z týchto skupín.

Takmer polovica vykazuje vysoké úrovne kvality práce

Dva klastre – označené ako „zamestnávatelia“ a „stabilné osoby pracujúce na vlastný účet“ – spolu tvoria takmer polovicu všetkých samostatne zárobkovo činných osôb. Hoci prvá skupina zvyčajne má zamestnancov a v druhá nie, obe skupiny sú ekonomicky nezávislé a vo svojej práci majú autonómiu. Obe skupiny sa vo všeobecnosti stávajú samostatne zárobkovo činnými na základe vlastného rozhodnutia: sú spokojní, že môžu riadiť svoj podnik a zodpovedať za jeho chod.

Jeden zo štyroch uvádza dôvod na znepokojenie

Dva ďalšie klastre – označené ako „zraniteľné“ a „skryté“ – tvoria štvrtinu všetkých samostatne zárobkovo činných osôb a vzbudzujú znepokojenie. Ich situácia je charakterizovaná ekonomickej závislostou, nízkymi úrovňami autonómie a finančnou zraniteľnosťou. V týchto skupinách sa budú pravdepodobne vyskytovať takzvaní „ekonomicky závislí pracovníci“ a „osoby s nepravou samostatnou zárobkovou činnosťou“. Osoby zaradené medzi „zraniteľné“ sú obzvlášť ekonomicky závislé, pretože sú závislé od veľmi malého počtu zákazníkov. Skupina „skryté“ je výraznejšie charakterizovaná nízkou autonómiou v práci.

Nerovnomerné výsledky týkajúce sa kvality práce, zdravia a pohody

Porovnanie bodových hodnotení klastrov v indexoch kvality práce nadácie Eurofound ukazuje, že „zamestnávatelia“ a „stabilné osoby pracujúce na vlastný účet“ majú trvale vyššie úroveň kvality práce než „zraniteľné“ a „skryté“ samostatne zárobkovo činné osoby. Podobne sa skupiny odlišujú, pokiaľ ide o ich subjektívne hodnotenie zdravia a pohody. Posledný klaster – označený ako „malí obchodníci a polnohospodári“ – ukazuje zmiešanejší obraz: kým vo všeobecnosti sa tieto osoby stávajú samostatne zárobkovo činnými skôr na základe volby než z nutnosti, mnohí považujú za tažké niest zodpovednosť za svoje podnikanie. Bodové hodnotenie kvality pracovného času, a zdravia a pohody je v prípade tejto skupiny nízke.

Politické ukazovatele

Väčšina samostatne zárobkovo činných osôb má dobré pracovné podmienky a dobrú kvalitu práce. Tento druh samostatnej zárobkovej činnosti by sa mal podporovať v záujme rastúcej konkurencieschopnosti, inovatívnych podnikov a vytvárania vysokokvalitných pracovných miest. Mali by sa odstrániť prekážky pre tých, ktorí sa chcú stať samostatne zárobkovo činnými, a mala by sa poskytnúť podpora pri rozvoji ich podnikania so zameraním sa na tých, ktorých postoje a hodnoty prispievajú k podnikateľskej činnosti.

Na druhej strane, niektoré samostatne zárobkovo činné osoby sú charakterizované nízkymi príjmami a vysokou finančnou neistotou. Na zmiernenie rizík spojených so samostatnou zárobkovou činnosťou je pre tieto skupiny potrebná primeraná záchranná sieť. Dôležitým krokom vpred by bol prístup k dávkam v prípade nezamestnanosti, úrazov v práci a choroby. Z oddelenia sociálnej ochrany od postavenia v zamestnaní a jej sprístupnenia pre všetkých, ktorí ju potrebujú, by tažili konkrétné podskupiny samostatne zárobkovo činných osôb.

Hranice medzi samostatnou zárobkovou činnosťou a plateným zamestnaním sa stierajú. Mnoho samostatne zárobkovo činných osôb, najmä tých, ktoré sú závislé od jedného zákazníka, sa nachádzajú v situácii podobnej situáции zamestnancov, čo sa týka ekonomickej závislosti a autonómie. To vyzvoláva otázku, či je potrebné objasniť kritériá na stanovenie postavenia v zamestnaní alebo či je potrebné hybridné postavenie pre ekonomicky závislú samostatnú zárobkovú činnosť. Členské štátu uplatňujú rôzne prístupy a stále nie je rozhodnuté o tom, čo prinesie najlepšie výsledky. Je jasné, že pri klasifikovaní zamestnancov je potrebné obmedziť nejednoznačnosť a odstrániť možnosti zneužitia postavenia samostatnej zárobkovej činnosti.

O samostatne zárobkovo činné osoby sa stará celá škála organizácií poskytovaním služieb, ako sú asistencia s regulačnými systémami, odborná príprava a prístup do sietí. O takéto služby a tiež kolektívne zastupovanie, pokiaľ ide o rokovanie o plate a sprístupňovanie sociálnej ochrany, je záujem. Akékoľvek ustanovenia o kolektívnom vyjednávaní však môžu preskúmať orgány na ochranu hospodárskej sútaže v záujme zabránenia vzniku kartelov. Možní členovia môžu byť skutočne neochotní pridať sa k organizácii, ktorá rokuje o plate v ich mene práve z dôvodu, že sa považujú za konkurentov pre ostatných členov.

Tieto otázky zdôrazňujú význam rozlišovania medzi rôznymi druhmi samostatnej zárobkovej činnosti pri plánovaní politík, či už s cieľom podporenia samostatnej zárobkovej činnosti, alebo lepšej ochrany samostatne zárobkovo činných osôb. S digitalizáciou sa súčasná rozmanitosť pravdepodobne bude ďalej zvyšovať.

V tomto čoraz viac zložitom svete práce musia vlády a sociálni partneri zachovať široké hľadisko, ktoré zohľadňuje celý priebeh života. Prechody medzi rôznymi postaveniami v zamestnaní sa pravdepodobne stanú normou a politickými opatreniami sa musí nielen zaistiť krátkodobá finančná istota a ochrana, ale aj umožniť budovanie práv s cieľom zaistiť priateľné štandardy života, ktoré pokračujú do staroby.

Ďalšie informácie

Správa *Exploring self-employment in the European Union (Preskúmanie samostatnej zárobkovej činnosti v Európskej únii)* sa nachádza na <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/exploring-self-employment-in-the-european-union>.

Ďalšie informácie vám poskytne projektový pracovník Mathijn Wilkens na adrese: mwi@eurofound.europa.eu.